

Marija Herco
Sveučilište u Zadru

KRVNA OSVETA I OBIČAJNO PRAVO U CRNOJ GORI I ALBANIJI

Rad se bavi pitanjem običajnog prava kao legitimnog među zajednicama mnogobrojnih nacionalnih država. Krvna osveta je oblik običajnog prava ako se promatra samo sa pravne i antropološke perspektive kao kulturni fenomen koji i danas postoji. U radu je iznesen prikaz osnovnih karakteristika krvne osvete u Crnoj Gori i Albaniji kao običajnog prava i društvenog fenomena. Posebno se uzima kontekst i socijalni okvir nastanka krvne osvete i sredine u kojoj se primjenjivala, odnosno kojoj se primjenjuje. Analizom literature zaključuje se geografski i povijesni prostor manifestacije krvne osvete u Crnoj Gori, razlozi njezine primjene. Otvaraju se pitanja zašto zakonska regulativa nije stroža po tom pitanju, zašto se običajno pravo i danas tolerira kao nasljeđe umjesto da se sankcionira kao kazneno djelo.

Ključne riječi: krvna osveta, običajno pravo, etnografski spisi

UVOD

Predmet proučavanja u ovom radu je krvna osveta. Analizira se manifestiranje krvne osvete u kontekstu običajnog prava u Crnoj Gori i Albaniji. Ideja za ovo istraživanje začeta je prilikom izučavanja običajnog prava na seminaru etnografija II Europe, pri čemu se krvna osveta pokazala običajnim pravom sui generis, kao anakrona pojava za antropologe. Svrha ovog rada je analiza konteksta u kojem se krvna osveta manifestira i kakve su joj varijacije u crnogorskoj plemenskoj zajednici. Koje su specifičnosti njenog izvršenja, koji kontekst, koja pravila susrećemo pri izvršavanju, postoji li mirenje i na koji način je izvedivo, zašto se krvna osveta prilagođava novim uvjetima u modernim nacionalnim državama s trodiobom vlasti i neovisnim sudstvom, kako se suočava s binarnom oprekom legalno – legitimno i kakav je odnos vlasti i modernih zakona prema ovoj pojavi; pitanja su koja se postavljaju i koja se pokušavaju odgovoriti.

OBIČAJNO PRAVO

Običajno pravo legitimna je, ali ne nužno i legalna praksa u zajednicama nacionalnih država. Ako smjestimo običajno pravo u kontekst crnogorskog plemena možemo promatrati kontekst: „selo kao sud“. To je jedan mikrokozmos u kojem je krvna osveta jedna od institucija običajnog prava. U određenim geografskim uvjetima koji na zajednicu uglavnom djeluju izolativno, čuvanje moralnih vrijednosti zajednice postaje jedan izraz individualnosti. Krvna osveta je u Crnoj Gori označavala permanentno običajno pravo koje je u raskoraku s legalnim – državnim i modernim zakonima.

Specifičnost kod krvne osvete jest kolektivizacija, a ne individualizacija krivice. Osobna čast je obiteljska stvar, ako promatramo kroz koncept časti i sramote, a osnova zakona i časti je riječ.

Jovan Vukmanović i Petar Vlahović o crnogorskim plemenima

Povijesna kronologija smješta Staru Crnu Goru na bivši prostor Duklje, Zete, države Nemanjića iz XII. stoljeća i Gornje Zete. Prirodna izoliranost prema Vukmanoviću jedan je od bitnih čimbenika kod uobličjenja stanovništva u plemena. Plemena su bila podijeljena na četiri nahije¹: Katunsku, Crmničku, Riječku i Lješansku. Stanovništvo Crne Gore dijeli se u tri etnička sloja, što bi trebalo uzeti sa zadržkom jer prema Vukmanoviću nema arheoloških opravdanja za ovakvu podjelu. Govoreći o ta tri sloja, navodi najstarije, staro i današnje stanovništvo (današnje je stavljeno u okvir 1986. godine kada je članak napisan). U najstarije stanovništvo ubraja Grke i Ilire, Rimljane. Staro stanovništvo su Srbi Zečani, a današnje stanovništvo naselilo se u XIV., XVI. i XVII. stoljeću.

Nakon Ilira (postoje nalazišta kamenih i zemljanih grobnih humaka Liburna oko Skadarskog jezera, a navedena su i narodna vjerovanja koja kažu da u kući ne valja ubiti zmiju, koja je kod njih imala božansku ulogu² dolaze Rimljani i slijedi romanizacija stanovništva (nalazišta u Godinju, Crmnici, Dupilu), dok se Grci spominju mjestimično, u vezi s grobljima. U stare narode, u drugi etnički sloj ubrajaju se Vlasi, Arbanasi, Macure, Živoderi i Jaudije, pod nazivom Srbi Zečani. Oni se miješaju s romanskim stanovništvom i obitavaju u Crnoj Gori u vrijeme države Nemanjića. „Crna Gora od kraja XIV. pa do XVII. vijeka, postaje zbijeg, utočište uskoka iz raznih oblasti, a najviše s Kosova, iz Metohije, okoline Skadra, istočne Hercegovine i Bosne.“³ Ova naseljavanja događaju se u bijegu pred Turcima.

„U novoj sredini doseljenici se stalno naseliše i razviše u rodove i bratstva.“⁴ Već 1521. i 1523. godine, navodi Vukmanović, u turskim defterima malo koje osobno ili očevo ime stanovnika nije slavenizirano. Doseljenici se, radi odabrane i iz ekonomskih potreba, zbijaju u rodovske ili bratstveničke grupe i osnivaju plemena prema plastici zemljišta, svako s posebnim unutrašnjim uređenjem. Život plemena bio je zatvoren u patrijarhalna shvaćanja i predstavljao je seljačku demokratiju, s jednakim pravima među plemenicima. Moral i obveze plemena su se razvijali u duhu kolektivne odbrane i solidarnosti. Svi su imali jednaka prava, seljak i vlastelin, s istim plemenskim obvezama – navodi Vukmanović u svojim opisima. Geografska izolacija i skoro neprekidno ratno stanje prisiljava stanovništvo na prilagodbu i unutarnje migracije koje rezultiraju jednom etničkom grupom. Kruta organizacija, kako je naziva Vukmanović čuva moralno jedinstvo plemena i narodnu tradiciju. Udio u životu plemena vrijednosna je jedinica za pojedinca, pri čemu se definiraju junaštvo, ponos i moral kao najveće ljudske vrline, a izdajstvo, krađa i špijanje kao najgore.⁵ Najbolje osobine bivaju nazvane crnogorstvom i kasnije objavljujane u „Gorskom vijencu“ i „Primjeri čojstva i junaštva“ Marka Miljanova. Druga strana medalje su nedovoljna disciplina, samovolja jačih

¹ J. Vukmanović, 1986.

² J. Vukmanović, 1986.

³ J. Vukmanović, 1986.

⁴ J. Vukmanović, 1986.

⁵ J. Vukmanović, 1986.

bratstava i plemena i privredna zaostalost koja naposljetku ide u prilog jačanju državne vlasti koja ih i ukida sredinom devetnaestoga stoljeća.

Vlahović govori o crnogorskim Brdima kao posebnoj i samoupravnoj teritorijalnoj jedinici koja je prvobitno odvojena od Stare Crne Gore jer je to tako navedeno u Zakoniku Petra I. 1798. godine. On otvara pitanja o začetku današnje etničke slike i društvenoj organizaciji Brđana i Crnogoraca, no poput Vukmanovića započinje teoriju o posebnom antropološkom dinarskom tipu u kome je bio dominantan element kojeg on naziva slavenskim i time jasno očitava granice svog rada koje su nacionalno orijentirane i pomalo slične na etnografije Jovana Cvijića. U svom nacionalnom zanosu Vlahović navodi specifičnosti Brđana, ipak ne potkrepljujući svoju teoriju. Po njemu geografski moment također stvara uvjete za plemensku društvenu organizaciju koja je prepoznatljiva po teritorijalno imovinskim zajednicama, tradicionalnim normama koje reguliraju odnose društva i pojedinca, po rodovima i bratstvima na koje se pleme dijeli. Crnogorska Brda su bila podijeljena u četiri nahije: Brdska, Zetska, Moračka i Vasojevićka nahija.⁶ Unutarnje sporove riješava sud koji se birao od slučaja do slučaja. Moralnom obvezom smatralo se osigurati utočište progonjenima ili emigrantima, u suprotnom ih se kažnjavalo. Odgovornost i zaštita su stvar kolektiva. U kršenju normi dolazilo je do međuplemenskih sukoba gdje se pojavljuje i krvna osveta, ali i kolektivnih izmirenja koja su služila kao garancija. „Pleme je organizovano na vojnom principu, pri čemu podela na bratstva i rodove dolazi do punog izražaja. U okviru takve organizacije uloga kuće i porodice je velika, jer reguliše odnos pojedinca prema zajednici i obratno.“ – navodi Vlahović (1986). Svakodnevni život plemena nalikuje životu hrvatskih zadruga jer je pleme proizvođačko – potrošačka zajednica, s iznimkom stalnog nošenja i upotreba oružja kod muških članova plemena. Prema Vlahoviću upravo je rat napravio „tip čovjeka“, biofizički i etnopsihički otpornijeg od ostalih, ali u isto vrijeme taj tip čovjeka bio je izrazito bogobožan. Najveći značaj u životima Brđana imala je kolektivnost, stoga možemo zaključiti da je javnost nekog događaja ili čina bila važnija nego sam čin ili događaj.⁷ Ako to smjestimo u koncept časti i sramote imamo plodno tlo za krvnu osvetu, koja bi se čak i kad bi presudom bilo odlučeno suprotno, izvršila radi javnog mnijenja. Parametri čojstva i junaštva, prema Vlahoviću nezaobilazno uključuju patrijarhalnost u grupi, rodovsku egzogamiju, kult predaka, glorifikaciju očeve rodovske linije i razvoj krvne zajednice koja prerasta u teritorijalnu jedinicu. S prodorom robno – novčanih odnosa situacija se mijenja, ali ne toliko da bi se izgubili točno definirani pojmovi rod, bratstvo, pleme, porodica.

Patrijarhalna društvena svijest – kontrast Crnogorke i Marka Miljanova

U svom članku o etosu Crnogorke – između čovječnosti i otuđenja, Vidak Vujačić traži odgovor na pitanje što je uistinu biće žene, njezino prirodno, odnosno ljudsko biće. U lepezi romantičarskih tlapnji ipak se nazire odgovor da je žena biološki, psihološki i socijalno komponirana. Ako i zanemarimo činjenicu da je članak dvadeset i pet godina star, neizbježno je kritizirati autora za neumješnost u definiranju žene kroz njezinu ženstvenost. Nije li muškarac i biološko, psihološko, socijalno biće usred ljudske prirode, tako promatrajući nije li muškarac definiran muževnošću?

U ovom članku autor naglašava postojanje žene, vjerojatno misleći na crnogorsku ženu u plemenu, kao pripadnice ljudske vrste, ženskog spola, naroda, nacije, društvene grupe,

⁶ P. Vlahović, 1986.

⁷ P. Vlahović, 1986.

socijalnog sloja - pokušavajući opravdati očiti nedostatak podataka o Crnogorkama u plemeskom uređenju. Iako bez primjera, iz članka saznajemo neke pojedinosti o položaju žene u plemenu. „Njena ljudska priroda podređivala se nečem opštem i bezličnom, pa zato nije mogla da bude slobodna i autentična ličnost svoga vremena, tvorac i kreator sopstvene istorije, jer joj nije bila znana.“ – opravdava Vujačić (1986.) U zajednici je postojala podjela u okvirima materijalne proizvodnje, a kriteriji su bili spol i starost. Domaćinstvo i podizanje djece su bile glavne uloge žene. Ona je u prvom planu sredstvo reprodukcije, i u slučaju izostanka muškog nasljednika – krivac. Društveno – ekonomsko – pravna stabilnost za žene je bila nepoznata sfera života, žena je bila imovina muža ili oca, nerijetko fizički kažnjavana. Tražilo se da žena šuti i trpi, bude pokorna jer je to zapravo, sve što može i zna, s obzirom da je manje intelektualno sposobna od muškarca, što se vjerovalo da je urođena biološka i psihička dispozicija. Žena je definirana u okviru proizvodne snage zajednice, a njezina čast, ime ili obraz čuvani su od strane očeva, braće, muževa u svrhu zdrave reprodukcije.⁸

Više je nego zanimljivo staviti Vujačićeve tvrdnje o podložnosti žene u kontekst članka Pavla S. Radusinovića o Marku Miljanovu koji je primjer čojstva i junaštva za društvo koje postojanje žene ignorira.

Ipak Radusinovićev članak s opravdanjem nosi u samom naslovu usporedbu Marka Miljanova s personifikacijom patrijarhalne društvene svijesti. Miljanov je naravno, idiličan prikaz takve svijesti. Radusinović također piše u nacionalnom zanosu i s čestim osvrtažima na poseban antropološki tip koji Crnogorci predstavljaju, a Marko Miljanov mu u tu slagalicu savršeno pristaje. Ako to zanemarimo, u liku Marka Miljanova i u njegovom djelu Primjeri čojstva i junaštva (bitno je naglasiti da se ne zna zasigurno autor ovog djela) Radusinović nam daje zaista etnološki iskoristiv prikaz jedne društvene stvarnosti i uvaženog mišljenja, barem u vlastitom mjestu koje nosi naziv Kuče. Pleme iz Kuča u posebnim uvjetima, geološkim i društvenim, ugroženo sa svih strana, stvara tzv. plemensko – bratstvenički režim i iskorištava planine u kojima se smjestilo. Autor naglašava svijest plemena o srednjovjekovnoj državnosti i snagu crkvene zajednice i vjerovanja, kao nositeljima tradicije i nacionalne ideje, pa i patrijarhata. Naglašava i riječi Jozefa Holečeka o praslovenskoj narodnoj duši koja čuva kompleks duhovnih vrijednosti. Predstavnik tih društvenih vrijednosti je Marko Miljanov, a u njegovoj zajednici koja opstaje u gotovo potpunoj neimaštini osnovna su mjerila posjedi, čovječna i junačka djela. Djela Marka Miljanova pričala su se na točno određenim mjestima i sijelima kao motivacija i upozorenje za stanovnike. Čvrstina karaktera, poštenje, dostojanstvo, dobročinstvo, samo su neke od osobina koje su se u njemu personificirale. Po Radusinoviću ovakav prikaz i metoda utjecaja na narod utjelovljenje je i ideja Marksa i Engelsa kako se povijesni materijal može skicirati kroz apstraktne događaje, priče i legende, i tako utjecati na svijest naroda. Bitno je objasniti pojmove čojstva i junaštva. To su pojmovi koji su smišljeno uvedeni i potpomogli su osmišljavanje tradicije. Čojstvo i junaštvo nose heroičnu crtu patrijarhalnoga narodnog karaktera. Junaštvo je označavalo sferu biološkog opstanka, a čojstvo – biti čovjek, ljudsko biće i djelovati kroz usvojene etičke norme činilo Crnogorca poželjnim moralnim profilom čovjeka.⁹ Miljanov personificira dobročinstvo, prijateljstvo, drugarstvo, kumstvo, dostojanstvo na način sličan 10 božjih zapovijedi, koje su također moralni kodeks ponašanja. Kroz djela Marka Miljanova satkan je „društveno – povijesni, iskristalizirani pojam bivstvovanja u patrijarhalnoj zajednici“, kako navodi Radusinović, no nužno je istaknuti da se radi o interpretaciji književnog djela u kojem začetke može naći

⁸ V. Vujačić, 1986.

⁹ Pavle S. Radusinović, 1986.

etnografija, *pa* možda čak i antropologija u smislu razumijevanja i interpretacije, ali koje ne može biti uvaženo kao znanstveno potkovani članak i upotrijebljeno s nacionaliziranom svrhom.

Zanimljivo pitanje postavlja E. Hammel u svom primjeru iz Srbije, o utjecaju društvene i prostorne pokretljivosti na stabilnost srodničkih sustava; mogu li se porodične i plemenske veze ojačati ili oslabiti? Smatram da možemo takvo pitanje usmjeriti i naspram Radusinovićeve članka - je li cilj njegovog članka bilo jačanje svijesti o plemenskim vezama u nacionalistički usmjerene svrhe ili zaista etnološki osvrt na patrijarhalnu plemensku društvenu svijest u svrhu razumijevanja i interpretacije? U jednom slučaju članak je politički tj. ideološki izmanipuliran, u drugom je možda čak i primjer mreže značenja.

ETNOGRAFSKI SPISI VUKA KARADŽIĆA

U svojim opisima crnogorskih običaja Karadžić opisuje kako su se društveno neprihvatljive norme u crnogorskom plemenu kažnjavale na principu „oko za oko, zub za zub“. Uvodeći čitatelja u opis krvne osvete naglašava kako su se najstrože kažnjavale krađe i ubojstva, a krađa se plaćala u sedmerostrukoj vrijednosti. U okolnostima gdje je svatko odgovoran za sebe i svoju obitelj, gdje se smatra da netko nije sposoban ili hrabar obraniti se ako to ne učini – javlja se krvna osveta. Ponajprije se to događa radi razumijevanja kodeksa časti i sramote. Karadžić navodi da je svaki Crnogorac slobodan živjeti životom kojeg odabere, bez osude društva, ukoliko je sposoban sam za sebe biti odgovoran i samostalno se obraniti.

„Budući dakle, da u Crnoj Gori nema nikakve određene vlasti, koja bi ljude čuvala i branila od sile i od nepravde, nego svaki sam valja da se čuva i brani, tako je OSVETA onamo postala SVETA dužnost. Ona je onđe mjesto starješinske vlasti. Ne samo najbliža rodbina, nego i čitava sela, plemena i nahije¹⁰ drže za dužnost, osvetiti ne samo ubistvo, nego i drugu svaku nepravdu i sramotu, koja se učini kome god od njihovijeh.“ – navodi Karadžić (Djela Vuka Karadžića, 1969.)

Ako se radi o ubojstvu, ono mora biti osvećeno ubojstvom. Zanimljivo je da nije bilo nužno da se osveta izvrši nad krivcem, već da se osvetnici zadovoljavaju bilo čijom smrću u obitelji krivca. Nadalje je navedeno kako su najpošteniji ljudi, na najboljem glasu, poglavari i članovi obitelji koji su na vrhu obiteljske hijerarhije bili u najvećoj opasnosti, dok su se zločinci čak i zanemarivali. Osveta se morala izvršiti i svaki dug morao je biti zadovoljen, pa čak i nakon toliko vremena da se članovi obitelji osobno ne sjećaju zlodjela. Karadžić opisuje običaj da se sačuva krvava košulja ili kakav drugi dio odjeće, kako bi podsjećala na nenamireni dug. To se manifestiralo posebno među ženama ako bi ostale udovice ili s malenom djecom, iako je navedeno da su žene bile oslobođene osvete kao i djeca.

Postoje situacije u kojima su nahije, plemena, sela ili bratstva godinama u zavadi, pa se dogodi i „rat“ između njih – jedni drugima urušavaju bunare, spaljuju kuće i otjeraju stoku. Ovakvi slučajevi se događaju kada jača i brojnija zajednica želi istrijebiti ili savladati slabiju, malobrojniju. Tada slabijoj zajednici pomažu druge, veće, po dužnosti jer tako nalaze običaj. Ako zavada, neprijateljstvo traje predugo postoji mogućnost sklapanja mira – „mjera od mira“. Mirenje se započinje po nalogu vladike¹¹ ili na zamolbu jedne od zavađenih stranki. U

¹⁰ <http://hr.wikipedia.org/wiki/Nahija> (27. 05. 2011.)

¹¹ [http://hr.wikipedia.org/wiki/Episkop_\(pravoslavlje\)](http://hr.wikipedia.org/wiki/Episkop_(pravoslavlje)) (27. 05. 2011.)

slučaju mirenja dogovara se veliko okupljanje s vladikom. Broje se štete počinjene u obiteljima obiju stranki, i ugovara se za to cijena. Svaka stranka ima nekoliko predstavnika koji su na mirenju obvezni govoriti o slučajevima radi kojih je nastala zavada i pri tome ih nitko ne smije prekinuti. Nedokazive tvrdnje ili slučajeve opravdava se ili opovrgava zakletvama.

„Što se drukčije ne može dokazati, ono se zakletvom prisvojava ili odbija od sebe. Ali se onamo mnogo drugačije zaklinje, nego amo kod nas. Svi oni, koji se zaklinju, posijedaju u crkvi ispred oltara, okrenuvši leđa k oltaru, a oni kojima se zaklinju, stanu pred njima, pa jedan između njih, koji zna dobro govoriti, uzme krst u ruku, i istupivši malo od svoga društva poljubi krst, i pruživši ga prema onijeh, što sjede, stane im govoriti, n.p. „Ako ste vi, braćo Branči, toga nešeg čoeaka ubili, pa hoćete glavu da nam zatajite, da Bog da, da đecu svoju ne podranite (veliku da ne vidite); da vam se sjeme okameni u zemlji, plod u stoci i đeca u ženama; da vas guba žive razguba, da ljudi od vas bježe; da ni u čemu sreće nemate“ itd. A oni sjedeći uza svaku ovu kletvu valja da viču „Amin!“. Oni kojima se zaklinje, imaju vlast odrediti ne samo koliko ljudi, nego i koji po izmjenice moraju se zakleti; a kašto se odredi da se dovede i nekoliko muške dece, i roditelji u crki pored sebe da ih posade.“ – govori Karadžić o zakletvama (Djela Vuka Karadžića, 1969.)

Ponekad se pristupalo zakletvi bez sigurnosti da se neki događaj zaista tako odvijao, i kako bi se spriječio takav „grijež“, oni koji su morali polagati zakletve najprije su išli na razgovor s popovima ili na savjetovanje, na ispovijed kako bi sačuvali „kršćansku i čistu dušu“.

Ishod mirenja, ako se sklopi mir, Karadžić opisuje ovako - „Na svršetku izmirenja stanu obje strane jedna prema drugoj, i jedan sudija, koji nije u stvar umiješan, privodi jednog po jednog s jedne strane k jednom po jednom s druge strane da se poljube. Pri tome se naročito pazi da se poljube jednak s jednakijem, tj. najbujniji s najbujnijim, mirnik s mirnijim. Vršeći to on izvadi svakom iz pojasa pušku ili veliki nož, metne sve oružje na gomilu, i vrati svakom svoje kad obje strane isplate sudijama nagradu, koja se obično s glavnom stvari utvrdi i objavi. Poslije toga dobiju strane pisanu presudu (akt izmirenja) na koju se, kao što je rečeno, o konac objesi pola pare, i koju obično vladika potvrdi.“ (Djela Vuka Karadžića, 1969.)

Bitno je naglasiti već navedeno – kako se osveta kolektivizira. Tako Karadžić naglašava da je lakše bilo izmiriti velike općine i nahije nego pojedince, opća stvar potiskuje osobna pitanja na suđenju, te je lakše formalizirati veću zavadu nego zadovoljiti častoljublje pojedinca. U slučaju postizanja mira, skup završava velikom gozdom, obično na račun krivca. Krivac, isto tako, moli izmirenje od svog protivnika na način da traži kumstvo koje se uobičajeno ne odbija, pa tako zajednice koje su godinama zavađene, najednom postaju iznimno prijateljski nastrojene jedna prema drugoj. Cijeli proces mirenja posebno je obilježen zakletvama i spominjanjem svetog Jovana. Promatrajući upotrebljavanje vjerovanja u kaznu koja će se manifestirati božjom pravdom, ako već ne ljudskom, i utjerivanje straha, otvara se i pitanje moduliranja i iskorištavanja pučke religije u svrhu koja potpomaže ostvarenje običajnog prava. Krvna osveta smatrana je isključivo problemom zajednice. Tako su, navodi Karadžić, stranke koje su bile u zavadi, a u istoj opasnosti bile pred Turcima, zaboravljale tu zavadu dok se ne bi zajednički obranile od Turaka. Nakon obrane, situacija se opet vraća na staro, prije zajedničkog neprijatelja.

Kao najčešći razlozi zbog kojih je dolazilo do krvne osvete navodi se krađa, ubojstvo, uvreda žene i njezine porodice te karakter i neobuzdanost Crnogoraca. Krađe i ubojstva nisu bila tako česta radi prirodnih uvjeta koji nisu dozvoljavali situaciju bez svjedoka u kojoj je

moguće počiniti zločin. Uvreda žene ili ženine porodice nastajala je uglavnom u nedostatku muškog potomstva, kada bi muž imao više žena pored žive supruge ili ako muškarac ne bi htio uzeti za ženu djevojku kojoj je poklonio prsten i koju je isprobio, i s čijim je roditeljima brak dogovoren. Najzanimljiviji čimbenik je „karakter Crnogoraca“. Ako uzmemo u obzir teške životne uvjete crnogorskih plemena možemo opravdati svađe i potražnju nadomjestaka za štetu u financijskom obliku ili materijalnom (hrana, kuća i sl.), ali opravdanja koje bi logički objasnilo namjerno usmrćivanje nedužnih – nema. Dolaskom modernih vlasti koje su tražile izručenja osvetnika i započele kažnjavanje krvne osvete došlo je do zaista neobične situacije. Državna i legalna vlast izazivaju toliko nepovjerenje u narodu da se zajednice plemena, porodica, bratstava i kumstava i dan danas održavaju, ignorirajući moderne zakone i uzimajući vlast i moć u svoje ruke. Dugovi se pamte, bratstva i plemena još u nepunom smislu funkcioniraju u modernim zajednicama.

KRVNA OSVETA U ALBANIJI

Članak Gorana Kotura iz 2009. godine, s naslovom *Krvna osveta paralizira Balkan*, nagnao me da napišem nešto i o krvnoj osveti ili gjakmarrjom u Albaniji. Kotur navodi podatke koji statistički prikazuju ubojstva u Albaniji za vrijeme komunizma i nakon demokratskih promjena. Po tim podacima krvna osveta je skoro iščezla za vrijeme komunističke vladavine Envera Hodže, a brzo je doživjela povratak nakon demokratskih promjena. Kotur govori da je javno mišljenje Albanaca da ubojica nije primjereno kažnjen ničim osim smrću, pogotovo nakon što je ukinuta smrtna kazna. Kao i u Crnoj Gori krvna osveta ne izvršava se nad ženama i djecom, a obrana od krvne osvete je strah i neka vrsta „kućnog pritvora“, osoba koja je u opasnosti može biti sigurna jedino u svom domu jer zakon nalaže da se osveta ne vrši u domu krivca. Isto tako vrijedi norma da krivnja prelazi na obitelj ukoliko ubojica pobjegne. Ova pravila navedena su u Kanonu Leke Dukadinija iz XV. stoljeća koji je nalagao ubijanje ubojice. Jedan od bitnijih problema je što su ta pravila široko prihvaćena, ali mladim generacijama slabo poznata. Ipak za osobu koja oklijeva izvršiti osvetu, pada veliki društveni pritisak, a Kotur čak navodi običaj da se takvoj osobi ako dođe u goste, stavi metak u kavu, kao podsjetnik. Krvna osveta u Albaniji se vrši kao zadovoljenje krvi ubijenog – da se zadovolji njegov bijes, kako bi u miru počivao, no primjenjuje se i kod uvrede časti, gostoprimstva, laganja ili kod uvrede žene.¹² Iznimka na osvetu ubojstva je ženin preljub. Ako žena prevari supruga i on ju ubije, njena obitelj nema pravo na osvetu – što pomalo podsjeća na zakon u nekim državama SAD-a gdje postoji zločin iz strasti¹³ koji se na sudu legalno i legitimno procesuiru i za koji je kazna umanjenja u usporedbi s ostalim ubojstvima. Brojke stradalih od krvne osvete nepoznate su vladinim organizacijama, navodi Kotur i nemoguće ih je procijeniti jer se u današnje vrijeme krvna osveta koristi i kao paravan za mafijaške obračune, kao i obrnuto.

U Albaniji djeluje i nevladina udruga Nacionalni pomirbeni odbor kao posrednik među „zakrvljenim“ obiteljima, pokušavajući tzv. krvarinu iznijeti u novčanom iznosu. Udruga nema veliki utjecaj jer je krvna osveta toliko institucionalizirana u Albaniji da se navode i neki političari, ministri koji su dio toga začaranog kruga. Pomirbu je jako teško izvesti jer je potrebno da se oko toga slože svi muški članovi posvađanih stranki.

¹²<http://www.slobodnadalmacija.hr/Spektar/tabid/94/articleType/ArticleView/articleId/66748/Default.aspx>

¹³http://en.wikipedia.org/wiki/Crime_of_passion

Kanon Leke Dukadinija skup je pravila koji regulira život Albanaca od rođenja do smrti, proširio se migracijama stanovništva i padom komunističkog režima. Među Albancima se drži da su pravila starija od dvije tisuće godina, te da su pogansko nasljeđe iz vremena Ilira, koje drže za svoje pretke. Leke Dukadini bio je velikaš s područja sjeverne Albanije koji se u XV. stoljeću borio protiv Turaka sa albanskim slavnim vođom Skenderbegom.¹⁴ Albanci su uglavnom ili muslimani ili kršćani, a pravila iz kanona su protivna zakonima i Kurana i Biblije. Odredbe su sakupljene u Kanonu koji je naposljetku izdan 1933. godine. Pomirenja zakrvljenih strana uspješno su obavljena u vrijeme srpske agresije, no po njenom završetku ponovno stupaju na društvenu scenu.

Osim Albanije i Crne Gore krvna osveta asocira i na Južnu Italiju, Siciliju, Sardiniju, Korziku, Kretu, Rusiju. Problem s krvnom osvetom je i u migraciji stanovništva. Dijaspore Albanije krvnu osvetu izvozi u Njemačku, Veliku Britaniju, SAD, radeći od nje međunarodni problem.

O tome problemu pisao je čak i Alberto Fortis u „Putu po Dalmaciji“ iz 1774. godine opisujući kako se tretira ubojicu kojeg uhvate nakon bijega.

Danas se manifestiranje krvne osvete usko povezuje s nelegalnim radnjama i mafijaškim obračunima, iako srpski Glas javnosti izvještava kako neki današnji psiholozi i stručnjaci okrivljuju žene za prenošenje kulta krvne osvete na djecu jer muževi nisu bili kod kuće, a kasnije u očaju ih od toga odvrćaju jer radi čega da rađaju sinove koji će se usmrćivati.¹⁵

ZAKLJUČAK

Krvna osveta je oblik običajnog prava ako se promatra samo iz pravne i antropološke perspektive kao kulturni fenomen koji i danas postoji. Proučavajući njezine oblike, načine korištenja koje podrazumijeva u bilo kojem dijelu svijeta, što se upotrebljava za opravdanje, ipak ne možemo doći do zaključka. Potrebno je odijeliti istraživanje krvne osvete kao pojave koja je dio plemenskog ustrojenja u prošlosti, u odsutnosti pravne države i bavljenje problemom krvne osvete danas – što uključuje i njezinu sanaciju. Nužno je usredotočiti se i na psihološke uzroke takvom ponašanju jer unatoč svijesti da je ubojstvo proturječno svim normama modernog društva, krvna osveta postoji. U kojim razdobljima jedne nacionalne povijesti je ona zatumljena, a kada se opet javlja jedno je od pitanja koje može izvesti na pravi put u istraživanju krvne osvete. Ovo, kao i svako drugo običajno pravo svoje uzroke i začetke nalazi u društvu i tu ih je potrebno tražiti.

Neprihvatljiv je i odnos vlasti prema ovom segmentu običajnog prava. Moderni zakoni uredno saniraju pojavu krvne osvete, problem leži u njihovom provođenju i buđenju svijesti kod ljudi kako moderna država ne može funkcionirati ispravno bez podrške naroda, pogotovo na Balkanu. Činjenica jest da izvršitelji krvne osvete znaju da protupravno postupaju i da šira društvena zajednica to nikako ne odobrava. To se može dokazati i samim time da izvršitelji unaprijed smisle izbjegavanje zakonskih sankcija. Nužno je prihvatiti činjenicu da moralna i etička mjerila nisu svugdje ista, jednako primjenjiva i prihvatljiva, no zato postoji pravna država koja stvara efikasan sustav normi (barem po pitanju ubojstava) kako bi se izvršile sankcije upravo nad ovakvim protupravnim djelima. Kao potporanj ovom stavu navela bih kako je zakonska regulativa ipak na višem etičnom stupnju nego moral – jer moral, u ovom

¹⁴ <http://hr.wikipedia.org/wiki/Skenderbeg>

¹⁵ <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2006/12/18/srpski/T061217032.shtml>

slučaju previda krvnu osvetu kao sankciju u međuljudskim odnosima, što je neprihvatljivo i potrebno istražiti i iskristalizirati na pravnoj i psihološko–sociološkoj osnovi, radi čega je nužno i uključivanje antropologa čiji je zadatak razumjeti, interpretirati ovu kulturnu pojavu, te objasniti je u kontekstu znanja i moći.

U ovom radu posebno se razmatrao kontekst i socijalni okvir nastanka krvne osvete i sredine u kojoj se primjenjivala, odnosno u kojoj se primjenjuje. Analizom literature zaključila sam da su geografski i povijesni prostor manifestacije krvne osvete u Crnoj Gori i Albaniji, zapravo razlozi njezine primjene. Otvaraju se pitanja zašto zakonska regulativa nije stroža po tome pitanju, zašto se običajno pravo i danas tolerira kao nasljeđe umjesto da se sankcionira kao kazneno djelo?

LITERATURA

- BOEHM, Christopher. 1987. *Blood Revenge. The Enactment and Management of Conflict in Montenegro and Other Tribal Societies*. University of Pennsylvania Press.
- ČAGOROVIĆ, Nebojša. 2006. CARMICHAEL, Cathie. Constructing and rethinking montenegrin national identity. *Narodna umjetnost* 43/1.
- DENICH, B. S. 1986. Spol i moć na Balkanu. *Etnološki pregled* 22. Beograd.
- Djela Vuka Karadžića. Etnografski spisi o Crnoj Gori*. 1969. Priredili M. Filipović i G. Dobrošinović. Beograd. Prosveta.
- HAMMEL, E. A. 1986. Uticaj društvene i prostorne pokretljivosti na stabilnost srodničkih sistema/na primjeru iz Srbije/. *Etnološki pregled* 22. Beograd.
- RADUSINOVIĆ, Pavle S. 1986. Marko Miljanov kao personifikacija patrijarhalne društvene svijesti. *Etnološki pregled* 22. Beograd.
- VLAHOVIĆ, Petar. 1986. Plemena u crnogorskim brdima. *Etnološki pregled* 22. Beograd.
- VUJAČIĆ, Vidak. 1986. Etos Crnogorke – Između čovječnosti i otuđenja. *Etnološki pregled* 22. Beograd.
- VUKMANOVIĆ, Jovan. 1986. Etnički procesi i karakteristične osobine plemensko – patrijarhalnog društva u staroj crnoj Gori. *Etnološki pregled* 22. Beograd.

Internet izvori:

- <http://www.kockicica.org/blog/zalepljeno-interesantno/antropologija/krvna-osveta-i-vrazda> (21.05.2011.)
- <http://www.slobodnadalmacija.hr/Spektar/tabid/94/articleType/ArticleView/articleId/66748/Default.aspx> (21.05.2011.)
- <http://www.rastko.rs/rastko-cg/povijest/Cg-XIV-XX.html> (21.05.2011.)
- <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2006/12/18/srpski/T061217032.shtml> (21.05.2011.)
- <http://www.youtube.com/watch?v=GExcrEYf70k> (prvi dio snimke kazališne predstave „Marko Miljanov“) (21.05.2011.)
- http://www.montenegrina.net/pages/pages1/antropologija/vuk_karadzic_o_krvnoj_osveti.htm (22.05.2011.)
- http://www.montenegrina.net/pages/pages1/antropologija/vuk_karadzic_o_kradji_u_cg_i_srbiji.htm (22.05.2011.)

<http://www.ivojosipovic.com/radovi/Krvna%20osveta%20i%20njen%20krivicno%20pravni%20tretman.pdf> (22.05.2011.)

Marija Herco

University of Zadar

Department of Ethnology and Cultural Anthropology

Vendetta and common law in Monte Negro

Abstract

The subject of the research in this paper is vendetta. The manifestation of vendetta is analyzed in the context of the common law in Monte Negro and Albania. Common law is a legitimate, but not necessarily a legal practice in the communities of multidivisional national states. Vendetta in Monte Negro signified a permanent common law which was in discrepancy with legal – state and modern laws. The particularity of vendetta is the collectivization and not the individualization of the guilt. Personal honor is a family affair if we are to inspect it through the concept of honor and guilt, as the foundation of the law and honor is word. The aim of this paper was to represent the basic characteristics of vendetta in Montenegro and Albania as a common law and social phenomenon. The context and social framework of the creation of vendetta and the social environment in which it was applied, that is, in which it is being applied, are specifically considered. Through an analysis of literature one can conclude about the geographic and historical space of manifestation of vendetta in Montenegro, the reasons of its application. Questions such as why the legislation isn't more strict with regard to this matter are posed, why the common law is tolerated even today as a legacy instead of being sanctioned as an act of crime.